

Леонід Костенко

Децентралізована кооперативна каталогізація (без центру каталогізації)

На основі досвіду зарубіжної кооперативної каталогізації вказується шлях, яким мають скористатися українські бібліотекарі. Автор пропонує свою оригінальну ідею, подаючи розробку української моделі, в основі якої має бути принцип децентралізованої кооперативної каталогізації. Запровадження цієї технології є суттєвим розвитком існуючої схеми опрацювання нових надходжень до фондів книгозбірень і не потребує створення додаткових функціональних чи організаційно-координуючих структур та перебудови наявних автоматизованих систем українських бібліотек.

Перший етап інформатизації, який пройшли провідні книгозбірні України, характеризується створенням «автономних» автоматизованих систем. Упродовж кількох років вони наповнюють бібліографічні та реферативні бази даних, ресурси яких надаються читачам. При цьому інформаційні процеси комплектування й обробки документів проводяться, як правило, з використанням принципу «інформаційного конвеєра». Він передбачає введення ідентифікаційних даних книги чи журналу на вході «конвеєра» (у відділах комплектування при замовленні та реєстрації документів) та наступне доповнення наявної бібліографічної інформації відсутніми елементами при каталогізації. Отримано перші результати також в організації обміну інформацією між бібліотеками в телекомунікаційному режимі. У значній частині книгозбірень України працює електронна пошта, а п'ять з них (НБУВ, Національна парламентська (НПБ), Донецька обласна, Міська ім. Лесі Українки (Київ) і Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія») мають Web-сервери.

Наступний етап інформатизації українських бібліотек - створення і впровадження в них онлайнових сіткових технологій, які мають інтегрувати автоматизовані системи окремих книгозбірень у комп'ютерну бібліотечну мережу України та включити її до світового інформаційного простору. Для цього, насамперед, необхідно розв'язати проблему кооперативної каталогізації нових надходжень до сукупного фонду наших вітчизняних книгозбірень.

Світова практика має значний досвід кооперативної каталогізації. Прикладом може бути OCLC (On-line Computer Library Center - онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр, США), який надає 20 тис. бібліотек з 61 країни можливість користуватися ресурсами 50 бібліографічних, фактографічних і повнотекстових БД¹. Інформаційним ядром OCLC є зведений ЕК 6.700 бібліотек - членів OCLC, в якому накопичено понад 30 млн. записів, що розкривають їх сукупний фонд (525 млн. од. зб.). Формування інформаційних ресурсів названого каталогу здійснюється підсистемою PRISM, яка забезпечує кооперативну обробку нових надходжень до фондів бібліотек - членів OCLC. Базова бібліотека OCLC, отримавши новий документ, звертається по

каналом теледоступу до зведеного ЕК. Якщо обробку цього документа вже було проведено іншою книгозбірнею, вона доповнює існуючий бібліографічний запис своїми даними (сиглою бібліотеки, шифром зберігання видання у фондах тощо) і використовує його для власних потреб. Якщо ж бібліографічний запис відсутній, бібліотека проводить каталогізацію документа за єдиними для OCLC методичними правилами.

Аналогічним шляхом кооперативної каталогізації йдуть і бібліотеки Росії. Федеральний проект спрямований на розробку і впровадження сіткової інформаційної технології каталогізації першоджерел (включаючи ретроспективні фонди бібліотек) спільними зусиллями провідних книгозбірень на основі єдиного формату, узгоджених методичних рішень з опису документів і загальних словникових засобів. Російський центр кооперативної каталогізації (Російський OCLC) буде створено як окрему незалежну організацію (засновники - найбільші бібліотеки та ряд відомств Росії). На першому ж етапі реалізації проекту базовою організацією обрана ДПНТБ цієї країни, що має 10-річний досвід експлуатації автоматизованої кооперативної бібліотечної системи - Російського зведеного каталогу науково-технічної літератури².

Безперечно, що українські бібліотекарі мають перейняти все позитивне зі світового досвіду кооперативної каталогізації. Однак їм потрібно зважати й на реальний стан бібліотечної справи в нашій державі, що характеризується, зокрема, відсутністю фінансового забезпечення робіт у галузі інформатизації книгозбірень з боку держави й проблематичністю одержання такої підтримки в умовах економічних негараздів сьогодення. Названий чинник унеможливорює «сліпе» копіювання американської чи російської моделей кооперативної каталогізації і зумовлює необхідність створення української моделі, реалізація котрої не потребувала б на першому етапі додаткового фінансування. Ця модель має спиратися на результати, досягнуті колективами фахівців провідних книгозбірень, які реалізують інформаційні процеси комплектування і каталогізації в автоматизованому режимі, а також створені в цих книгозбірнях бібліографічні БД та ЕК ємністю в кілька десятків і сотень тисяч записів. Водночас при розробці української моделі кооперативної каталогізації потрібно врахувати й те, що відповідність існуючих у нас автома-

тизованих систем бібліотек ISO-стандартам та рекомендаціям IFLA декларується, але не забезпечується, в зв'язку з чим ці системи de-facto несумісні. При цьому здебільшого доцільним вбачається не їх подальший розвиток, а перехід до систем нового покоління з конвертацією накопичених інформаційних ресурсів у формати, що відповідають міжнародним стандартам.

В основу ж української моделі ми пропонуємо покласти принцип децентралізованої кооперативної каталогізації. Її концептуальними ознаками є:

- створення в складі автоматизованих систем бібліотек технологічних БД, куди заноситимуться бібліографічні записи про нові надходження до фондів інших книгозбірень;

- підтримка сітьового обміну між бібліотеками бібліографічною інформацією в уніфікованому текстовому вигляді;

- можливість роботи кожної книгозбірні при опрацюванні нових надходжень як у режимі доповнення відповідного запису вищезгаданої технологічної БД своєю інформацією (зі включенням механізмом кооперативної каталогізації), так і в режимі клавіатурного вводу всіх елементів бібліографічного опису документа (з виключенням механізмом кооперативної каталогізації).

Запропонований технологічний процес має властивість усталеності в аспекті забезпечення стабільності отримання вихідних параметрів (бібліографічних записів) при коливаннях вхідних (надходження бібліографічної інформації з інших книгозбірень). Опрацювання вхідного документного потоку проходитиме і при повністю автономній роботі кожної бібліотеки. Кооперативна ж каталогізація сприяє зменшенню сукупних трудовитрат і досягненню українськими книгозбірнями якісно нового рівня співпраці, що має привести в перспективі до створення української комп'ютерної бібліотечної мережі.

Впровадження технології децентралізованої кооперативної каталогізації базується на існуючій схемі опрацювання нових надходжень до фондів книгозбірень і не потребує створення додаткових функціональних чи організаційно-координуючих структур та перебудови автоматизованих систем українських бібліотек. Єдине нововведення - технологічна БД, у яку заноситимуться бібліографічні записи, створені іншими книгозбірнями. Тому особливості формування її інформаційних ресурсів слід розглянути детальніше.

Ця база є складовою частиною автоматизованого банку даних конкретної бібліотеки й тому розробляється на основі прийнятих у ньому проектних рішень по форматному, лінгвістичному та програмному забезпеченню. Для досягнення ж інформаційної сумісності технологічної БД з автоматизованими системами інших книгозбірень при експорті/імпорті бібліографічних за-

писів потрібна програма-конвертор «внутрісистемний формат - формат обміну даними».

Як останній (обмінний формат) у світовій практиці використовуються міжнародний комунікативний формат UNIMARC³, що визначає зміст запису, і формат подання даних ISO-2709⁴. Однак сьогодні вони підтримуються лише вкрай обмеженою кількістю автоматизованих систем вітчизняних бібліотек.

Тому до переходу на програмні системи нового покоління обмін бібліографічною інформацією доцільно здійснювати за спрощеною схемою, що передбачає подання цієї інформації в уніфікованому тестовому вигляді зі структурою «ідентифікатор поля/підполя - зміст поля/підполя». При цьому для досягнення сумісності з міжнародною спільнотою бібліотек природним вбачається використання ідентифікаторів полів UNIMARC. Програму-конвертор з вищевикладеними можливостями можна створити в стислий строк для будь-якої з автоматизованих систем вітчизняних книгозбірень на підґрунті наявних у них програмних засобів формування вихідних форм.

Впровадження технології децентралізованої кооперативної каталогізації цілком реальне. Вже сьогодні НБУВ і НПБ виставляють на серверах бібліографічні списки нових надходжень до своїх фондів (Internet-адреси серверів цих книгозбірень відповідно <http://www.nlu.kiev.ua/> і <http://www.rada.kiev.ua/LIBRARY/index.html>). Їм потрібні незначні зусилля щодо узгодження формату обміну даними і результати роботи служб каталогізації цих книгозбірень стануть доступними для всіх бібліотек, які мають хоча б електронну пошту. Надалі до національних бібліотек приєднаються й інші книгозбірні. При цьому особливо цінною має стати інформація з областей, оскільки система обов'язкового примірника творів друку сьогодні «не працює» і навіть наші головні бібліотеки мають неповні дані про продукцію регіональних видавництв.

Сукупний вигреш для бібліотечної системи України від впровадження децентралізованої кооперативної каталогізації безперечний. Без додаткових фінансових витрат буде створено систему, яка дасть змогу: суттєво зменшити дублювання робіт під час опрацювання нових надходжень до фондів бібліотек за рахунок одноразового вводу бібліографічної інформації про документ в одній книгозбірні і багаторазового використання цієї інформації бібліотечною спільнотою; підвищити якість формування фондів вітчизняних книгозбірень на основі інтеграції бібліографічної інформації про вхідний документний потік до українських книгозбірень; розгорнути роботи з формування в Україні комп'ютерної бібліотечної мережі та включення її до світового інформаційного простору, завдяки чому кардинально підвищиться повнота й оперативність задоволення інформаційних потреб читачів та абонентів книгозбірень.

¹ Совершенствование доступа к международной информации: Онлайн-компьютерный библиотечный центр - OCLC. Краткий очерк // Научн. и техн. б-ки. - 1995. - Спец. вып. - С.84-104.

² Шрайберг Я.Л., Воройский Ф.С. Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение, развитие. - М.: Либерия, ГПНТБ Росии, 1996. - 273 с.

³ Руководство по UNIMARC: Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC / Пер. с англ. авт. коллектива под рук. А.И.Земскова, Я.Л.Шрайберга. - М., 1992. - 1320 с.

⁴ ISO 2709 - 1981: Документация - Формат для обмена библиографической информацией на магнитной ленте.